

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Դ. — ՇՐՋԱՆ ԺԲ.

1885

ՏԱՐԻ ԺԷ.

ԱՊՐԻԼ 30.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԽՈՂԵՄՈՒԹԻՒՆ ԽՕՍՔԻ ՄԷՋ.

(ԿՈՂՈՍ. 4. 6).

Ամենայն բան, ինչ որ մտածումես, մի խօսիր. մեծ մասը քեզ համար պահիր, ինչու որ, նեւը, որ միանգամ ձգուեց, այլ ևս երբէք իւր ընթացքից չի խոտորիլ: Բայց երբոր պարտաւոր ես խօսել, պիտի ու հաստատ կանգնիր իբրեւ տղամարդ: Մառն՝ իւր պտուղներովը կը դատեն, մարդուն՝ իւր խօսքերովը:

Խօսքերն էլ գործեր են. իմ խօսքերիս համար նոյնպէս հաշիւ պիտի տամ սրտերը քննող Դատաւորին, ինչպէս որ իմ ամեն գործերիս համար արդար դատաւորին հաշիւ պիտի տամ: Խօսքերն էլ գործեր են: Խօսքով աշխարհի մէջ մեծ ու նշանաւոր բաներ ենք անում. յառաջացնում ենք շատ ու շատ բարի գործեր, ու շատ անգամ պատճառում ենք մեծամեծ չարիք: Ո՛չ հարստութիւնն, ո՛չ ծագումն և ոչ քաղաքական նշանաւոր դիրքն, այլ խօսքն է մարդու մեծ դօրութիւնն ու կարողութիւնն, որով նա գործում է: Ոչ

թէ թուրն, այլ խօսքն է շատ ամուր և զօրաւոր զէնքն, որով մենք կարող ենք վիրաւորել, պաշտպանուիլ կամ պաշտպանել:

Մեր խօսքը բալասան է, որ մենք իբրև ամօքող ու թեթեւութիւն տուող զեղ լցնումենք ցաւած սրտի վերայ. բայց խօսքը մահաթոյն էլ է, որով մենք ամբողջ մի ընտանիքի անվրդով բարօրութիւնը խանգարումենք: Խօսքով է, որ մենք ինքն իրան կորցրած կամ յուսահատուած մարդուն սիրտ ենք տալի, ընկած տեղից վեր հանում՝ ու հպարտին այնպէս կոտորումենք, որ ընկնումէ: Վեղուն է, որ թշնամութիւն է սերմանում և նոր բարեկամներ ձեռք բերում: Վեղուն ամենայն քան իրար հետ կապող կապն է, որ մարդկային ընկերութիւնն իրար հետ միութեան մէջ է պահում, Խօսքով՝ վիշտը ամօքվումէ, հոգսը փարատվում, ուրախութիւն աւետում, սուրբ ջերմեռանդութիւն աւելանում. — բայց և խօսքով է բարկութիւն շարժվում, անմեղութիւնը ճամբից հանվում, չարութիւնը այժ ստանում առաջանալու, ճշմարտութիւնը ոչնչանում, աշխարհի վերայ դժոխք շինվում:

Եթէ իմաստուն մարդու համար իւր կենաց մինչև անգամ չնշին մի գործն էլ իւր ուշադրութեան արժանի պիտի երևի, եթէ նա մինչև անգամ մի ամենափոքր գործ անելու ժամանակը պիտի կշռի առաջ և ասի իրան թէ՛ քեզ վայել՞նչ է — ուրեմն որքան կշիռ պէտք է ունենայ նորա առաջ խօսքը, որ իւր կենաց ամենօրեայ գործն է: — Խօսքն եմ ասում, որով պիտի իմանան մարդիկ իրանց մտածողութեան կերպն և որով պիտի յայտնուի իրանց սրտի արժանաւորութիւնն, կամ ցածութիւնն ու անպիտանութիւնն:

Երբ որ Էս խելքի տակ եմ քնում ու մէկ մէկ միտք եմ անում այն ամեն բանը, ինչ որ ես, իմ մտքերս յայտնելով, բարի կամ չար բան առաջացնելու պատճառ պիտի լինիմ, պէտք է սարսափիմ թեթեւամտութիւնից, որով շատ անգամ իմ հրամաններս եմ տուել, իմ ցանկութիւններս յայտնել, իմ կարծիքներս իմացրել, կամ դատողութիւններս տուել:

Տեսնումեմ ու հասկանում, որ այդ ժամանակ շատ անգամ իմ ամենայն կշիռս ու պատիւս կորցրել եմ, որոնց ետեւիցն եմ ընկնում. տեսնումեմ, որ ինքս եմ մեղաւոր, որ իմ ունեցած մեծ պատիւս շատ պակասել է իմ ծանօթներիս, քաղաքակիրթներիս առաջ. մինչև անգամ այն պատիւը չունիմ իմ ազգականացս մէջ, որ շատ ցանկալի էր ինձ ունենալ: Իմ լեզուս շատ քիչ անգամ

խաղաղ որտեղ և ընտրող ու ղգուշաւոր մտքիւ գործիքն էր, ինչպէս որ ես կըրցանկայի լինէր միշտ. այլ աւելի շատ անգամ գործիք էր իմ վրդոված սրտիւ բարկութեան, իմ չարախնդարութեանս հակմանը, իմ ունայնասիրութեանս ձգտմանը, իմ պարտաւելի ցանկութեանցս, իմ իշխանասիրութեանս, իմ շահասիրութեանս:

Ի՞նչպէս. կարո՞ղ եմ ես Աստուծոյ առաջին պատասխան տալ, որին յայտնի են իմ ամեն մտածմունքներս: Ի՞նչպէս հանդիսաւոր կերպով ասաց երբեմն Փրկիչն այս յորդորական խօսքը. «Ասումեմ ձեզ, որ մարդիկ պէտք է համար տան ամեն մի դատարկ խօսքի համար, որ իրանց բերանից հանել են. քո խօսքերովդ կարգարանաս, քո խօսքերովդ կըպարտաւորուիս»:

Աւրեմն ինչ որ անումէք խօսքով կամ գործով՝ այն ամեն բանը Փրկիչն անունովն արէք. այնպէս արէք՝ ինչպէս ինքն Յիսուս կանէր, երբ որ նա ձեր տեղը, ձեր հանգամանաց մէջը գործելիս լինէր:

Եւ միթէ այնքան դժուար է այս մեծակշիռ պարտաւորութիւնը, — այն պարտաւորութիւնը, որոյ կատարման համար պատիւ եմ ստանում Աստուծոյ և մարդկան առաջը, իբրեւ հատուցումն ու վարձատրութիւն:

Միթէ դժուար է իմ լեզուս սանձած պահել, որ իմ բանականութեանս ամենամեղմ ակնարկութեանը հնազանդումէ, — Թէեւ մի քանի անգամ արդէն ամէն բան կարողացել եմ իմ վերայ անել. որչափ շատ անգամ արդէն իմ խօսակցութեանցս ու ղատողութեանցս մէջ շատ ղգուշաւոր եմ գտնուել՝ որ մի վտանգ հեռացնեմ, կամ մի օգուտ ձեռք բերեմ: Մարդոց շրթունքից դուրս եկած խօսքը դատարկ շունչ չէ, որ երբ որ դուրս եկաւ ու օդում ցնդեց, մոռացուի. նա մի նետ է սլաքաւոր, որ սրտի մէջ մտնումէ ու մնում:

Ուրեմն խօսի մէջ խօսեմ—լիւնը Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտի մեծակշիռ յատկութիւններից մէկն է: Այս խոհմտութիւնը ձեռք է բերվում իւր վերայ ունեցած մշտական ուշադրութեամբ, ու միշտ գործ ղնելով, վերջապէս սովորութիւն է դառնում և վարձատրումէ մեզ նորանով, որ մենք սրտով ինքներս մեղանից գոհ ենք լինում, այն մինչեւ անգամ մեզ պահպանումէ ու պաշտպանում հաղար տեսակ դժգոհութիւնների, ու անախորժութիւններից:

որոց պատահումները ուրիշ անգամ մեր թեթեամտութիւնովն ու անմտածողութիւնից:

Բանականութեան այս արթուն հսկողութիւնը նորանումն է, որ իւր գոտողութիւնների, կարծիքների և ցանկութիւնների մէջ ոչ մի գրգռուած կրքից, որպէս և հաճոյական կամ անհաճոյ բանի սաստկութիւնից չէ տարւում: Այս այն աստուածային անվրդով հոգւոյ դրութիւնն է, որ Քրիստոս իւր կենաց ամեն բոպէսների մէջ ցոյց տուեց:

Անկարելի է ենթադրել խօսքի մէջ խոհեմութիւն, երբ որ բանական հոգին իշխանութիւն չունի իւր վերայ, իւր հոյեղէն բնութեան վերայ, իւր զգացմանց վերայ, որ իւր մարմնոյ զաւակներն են, իւր արեան և իւր գրգռուող ջղերի ներգործութիւնն են: Թէ և բանական հոգին բարկութեան բորբոքուող ալիքը չէ կարող արգելել, բայց երբ որ արիւնը ալեկոծւումէ, պէտք է իրան բռնի, որ հեշտ բան չէ, չայլայլի, չշփոթուի, «*Քի գործի յեւրէ լըզալի*»: Նա պիտի համբերի հաստատ կամքով՝ մինչև իւր հանգստութիւնը գտնի և այնուհետև որոշի՝ թէ ինչ պիտի անի: Անմարտը ցանկութիւններ կարող են զարթնել մարգուս մէջ. բայց Քրիստոսի աշակերտը նոցա գերին չէ: Նա ոչ մի որոշում չէ անում, քանի որ այդ ցանկութիւնները նորանում կատաղի գրութեան մէջ են. նա նորանց ոգնչացնումէ իւր կամքի հաստատութիւնով՝ մինչև որ նա ինքն իւր իշխանութեան տէրն է դառնում և այն ժամանակ նա անում է այն որոշումն, որ պէտք է: Մի նշանաւոր շահեցողութեան հրապոյրը կարող է մի բոպէ նորա պատուոյ զգացման վերայ ընկճող կերպով ներգործել, բայց իմաստունը չէ թողնում իրան ճնշուիլ այն հրապոյրովն ու ականայ մի ծուռ գործ անել, նա չէ թողնում իւր բերանից խօսք դուրս գայ, իւր ձեռքը մի գործի կոչի, մինչև որ իւր պարտականութիւնը լաւ կշռի և իւր մէջը պարզ կերպով հասկանայ, թէ արդեօք իւր գործ գնելու միջոցներն, որոնցով ինքն նպատակի պիտի հասնի, յարգելի են:

Մշտապէս մեզ կրթելը՝ մտածելով բան անելու և մտածելով խօսելու՝ մեզ համար երկրորդ բնութիւն է դառնում: Եւ ահա սորա ետեւիցն է, որ մենք պէտք է ընկնենք, այդ կրթութեանը պիտի մենք ձգտենք միշտ իբրև Աստուծոյ որդիք: Մինչև անգամ «*Ինչպէս լինի*» մեր հոգւոյ «*Ինչպէս լինի*» պիտի դառնան:

այն ժամանակ մօտենումենք մենք «Բեռն»։ Առաքինութիւնն էլ այն տեղ է տեսնւում միայն, երբ որ հոգին իւր մէջը մեղաւորի կամքի դէմ պատերազմումէ ու յաղթում։ Բայց այնտեղ, ուր որ մաքուր կամքը տէր դարձաւ, այնպէս որ մեզ այնուհետեւ դժուար կրկնէր ուրիշ կերպ գործել, այն ժամանակ հոգւոյ սրբութիւնը ձեռք բերինք։ «Ով որ ոչ մի խօսքով չի սխալուիլ, նա է կատարեալ մարդը»։

Եթէ քեզ համար մեծ կշիռ ու նշանակութիւն ունի հասնին քո կատարելութեան այն աստիճանին, որ դու Աստուծոյ արարածոց մէջ ամենամարգ ստեղծուածների մէկը չըմնաս, — եթէ քեզ համար կշիռ ունի, որ դու հոգւոյ այն վտեմ արթնութեանը ձգտիս, որով դու միշտ կարող կրկնիս քո վերայ և քո լաւագոյն կամաց վերայ իշխող մնալ, «Բեռն առն Կեղ Խօսէր Կիւն»։

Ով որ միշտ «Կիւն» և «Կիւն» է խօսում իւր նման մարդոց հետ, նա առաքինութեան լաւագոյն ճանապարհի մէջն է։ Նա իրան չի թողնիլ, որ կրքից տարուի ու մատնիչ դառնայ իւր մերձաւորի ուրախութեանը, հանգստութեանը, բարօրութեանը, ապահովութեանը ու պատուոյն։ Ինչպէս որ սէրը բոլոր քրիստոնէական կրօնի միջուկն է, նոյնպէս է միանգամայն իսկական քրիստոնէի ամենայն դատողութեանց, կարծեաց, և խօսակցութեան հիմն։ Այն բերանը, որ սովորել է միայն օրհնել, չի կամենալ իւր հակառակորդի դէմ նզովք հանել. այն բերանն, որ ուզումէ միայն օգտակարը յաջողեցնել ու յառաջացնել, ուրախութիւն տարածելու օգնել, ցաւ, վիշտ քաշողներին մխիթարել ու հոգսերի, մտաւտանջութիւնների մէջ ընկածներին բարի ճանապարհը ցոյց տալու իւր խորհուրդներովն, այն բերանը չի բացուիլ, որ ընտանիքների վերայ զրպարաութիւններ թափի, երկաւառութիւններ քցի, սրտաւառը և բարեխիղճ մարդոց խաբի։ Ով որ սիրուց և սիրով է խօսում, իւր մերձաւորի դէմ, ոչ մի վատ բան չի ասիլ։ Միշտ մի հաստատ ու անկասկած նշան է՝ մի մարդու ճշմարտապէս բարի լինելուն՝ երբ որ տեսնում ենք, որ նա ուրիշների վերայ խիստ դատողութիւն չէ տալի, այլ ամօք և մեղմ կերպով է խօսում. բայց նա, որոյ լեզուն ամեն մի զիպուածում ասելի բաներ է թափեցնում անխնայ, աւելի ինքն իրան է ամօթ ու նախատինք բերում, քան թէ այն եղբօրն, որի վերայ չարախօսումէ։ «Ձեր խօսքը»։ այսպէս է ասում Սուրբ Գիրքը, «միշտ սիրով ու ազով համեմած

լինի. որ խմանաք թէ՛ ինչպէս պէտք է ամեն մի մարդու պատաս-
խան տալ :

Մարդուն ճանաչումես իւր խօսքերէն, որ թափանցիկ, բարակ
քօղի նման են, որոց մէջ քեզ լաւ երեւումէ նորա հոգին, իւր
խօսքերին մօտիկ տալով, նորա վերայ դատողութիւն ես անում՝ ու
հասկանումես, թէ ինչ մարդ է. ու իւր բերնից դուրս եկած խօս-
քերովն նա քեզ գրաւումէ. կոշտ ու կոստիտ խօսքերը ցոյց են տա-
լիս, որ բերնից հանող մարդու հոգին ևս կոշտ ու անտաշ է. որ
պակասաւոր է նորա կրթութիւնը, որովհետեւ վայելն ու անվա-
յելը չգիտէ. ամօթ, պատկառանք, պատիւ իւր համար անծա-
նօթ բան է. մօքին ու բերնին եկածը դուրս է տալի, առանց
կշռելու. իւր համար ազնիւ կանոնների հիմն ու գաղափար չունի.
քնքոյշ զգացման համար ինչ է տանելի կամ անտանելի, նորան
անյայտ է, նորա համար միւսնոյն է ու տարբերութիւն չունի: Արդ՝
ինչպէս որ դու ուրիշների վերայ դատողութիւն ես անում՝ ու
մօքիդ որոշումը տալիս, նորանք ևս քո խօսքերովդ քեզ կգա-
տեն: Բո խօսակցութիւններիդ մէջն ինքդ ես տալի նորանց ձեռքն
այն չափն, որով պիտի չափեն քո արժանաւորութիւնդ ու անար-
ժանութիւնդ: Եթէ որ քո խօսքերիդ մէջ ուրիշների դէմ սէր,
բարեկամութիւն, խիղճ, արդարութիւն, չափաւորութիւն, խնա-
յողութիւն չկայ, ինչպէս կարող ես կարծել, որ ուրիշները՝ քեզ
դատած ժամանակը՝ բարեկամաբար՝ կամ՝ արդարութեամբ դա-
տեն: Եթէ որ դու քո խօսակցութեանցդ մէջ անվայել բառեր ես
բերանիցդ հանում, ինչպէս կարող ես պահանջել, որ քեզանից
աւելի լաւ մարդիկը քիչ սրատուեն: Եթէ որ դու քո արած դիտո-
ղութիւնների, նկատողութիւնների մէջ՝ ամենեւին աջ ու ձախը
չես մօտիկ տալիս, վճռաբար ասումես ասելիքդ, սուր դանակով
կտրում՝ սրծնում, քեզ վերայ մեծ կարծիք ունենալով իբրեւ
կատարեալ ու անսխալական ոմն, ինչպէս կարող ես դու հաւա-
տալ, որ քեզ նման մարդիկ որտու՞ կյարին քեզ: — Մարդիկը քեզ
համար միշտ այն են, ինչ որ դու ես նորանց համար:

Մարդոց հետ միշտ ճշմարիտը խօսելը — անկեղծ որսով: Սուտ ասե-
լով, սուտը խօսելով, քո քաղաքացիներիդ ձեռին անուղիղ չափ
մի տալ քո արժէքդ չափելու: Ատելի է մարդու խօսքերի մէջ
խորամանկ զգուշաւորութիւնը, որոյ նպատակն է ուրիշներին
խաբել ու այնպիսի զգուշումներ կեղծել, որ իւր մէջը չկայ:

Կեղծաւորի հոգին մի մշտական չարագործ է, որ լոյսից վախենալով, իրան խաւար խոր փոսերումն է ծածկում, որ չգտնեն միշտ քողով ծածկուելու է կարօտում, որ ուրիշների աչքից չընկնի, ատելի չդառնայ: Ու այդպիսի ողորմելի մարդն ի՞նչ յարգանք պիտի ունենայ դէպի ինքն, որ չէ կարող համարձակուիլ առանց ծածկուելու այնպէս յայտնի երևել ուրիշների առջն, ինչպէս որ է: Ի՞նչպէս կարող է նա գոհ լինել իրանից, երբ որ իւր ծածուկ պահած ցածու թեանը պատճառով միշտ պիտի դողայ աշխարհի աչքը իրան ու իւր անարգ գործերը տեսնելուց, իմանալուց:

Նատ մարդիկ խելօքութիւն են համարում իւրեանց խօսքերի մէջ աւելի քաղցր, աւելի պատուաւոր, աւելի սիրելի, աւելի բարի կամեցող, աւելի քարեսէր, աւելի մեծահոգի, աւելի համբերող ու տանող երևելու: Քան թէ իսկապէս են, բայց այսպիսի խելօքութիւնն ամէն ժամանակ դէպ ի խորիտրամներ է տարել: Նուտ թէ ուշ՝ ցած է ընկնում: Բանախորամանկ խաբեբայի երեսից իրան աւելի սիրուն ցոյց տուող դիմակն՝ ու մարդ ստորափումէ մի սիրելի մի հաճելի երևեցող կերպարանից, որոյ ետեւ ինքնասիրութիւն ու նենգաւոր խորամանկութիւնն էին դարան մտած: այսպիսի մարդու մի ժպիտն անգամ մեզ վտանգաւոր է երևում, որովհետեւ այդ ժպիտի տակը ծածկած չարութիւն կայ:

Ոչ մի խելօքութիւն չկայ, որ կեանքի ամենայն հանգամանոց մէջ աւելի հաստատ ճանաչուած լինի, քան թէ անխորդախ ու սրբաբնուորութիւնն: Աշխարհքը միայն նորան է հաւատում, որին որ ճանաչում է, նորան է մարդս իւր սրտինը հաւատում, ով որ իւր սիրտն ազատ ու ազնիւ կարող է ցոյց տալ անկեղծարար բայց խորամանկ մարդուն դէմ՝ խորամանկութիւն ու անհաւատարմութիւն են գործ դնում: Նա, կարելի է ասել, իւր խաղը դեռ ևս չսկսած, արդէն շատ բաժինը կորցրել է, տանել է տուել:

Ուրեմն խելօքութիւնն ի՞նչ է, այն կեղծ ու մեղմել կերպարանք ու վարմունք ունենալը չէ, որով մեք մեզ աւելի ենք խայտառակում, ինչու որ այնքան անպատիւ լինելու մարդիկ չէինք կարծես: այդ խաբեբայութիւնն, որ անումենք աշխարհի մէջ ու սորան՝ նորան խաբում, այդ խել մեր խաբեբայութիւնսին մեք մեզ իսկ չարաչար կերպով ենք խաբում ու դորա ցաւն մեր սրտին ամենաոտտտիկ կերպով է ներգործում: Խօսքի մէջ խոհեմութիւն

առնենայն այն է, որ մենք ակն յայտնի կերպով ցոյց տուած լինինք մեր արած դատողութիւնների մէջ չափ ու սահման պահելներս իսկական խղճի ու կարեկցութեան հետ միասին, որ բոլորովին անխնայ ու անխիղճ կերպով վարուած չլինինք այն տեղ, ուր որ ամօք վարմունքը վնաս չի բերիլ, առանց մտածելու և կշռելու բանի դրութիւնն ու հետեւանքը, պարզութիւնով ու բացարեւանութիւնով խօսելուց զգոյշ մնանք, ուր որ վնաս պիտի յառաջանայ, տեղին ու ժամանակին խօսենք, որ մեր խօսքերը մարդոց կամ օգուտը առաջ բերեն, կամ գալու վնասին առաջն առնեն: Բայց աւելի շատ անգամ ևս ճշմարիտ խելօքութիւնը խօսքի մէջ նորանուան է, որ մարդ գիտենայ տեղին ու ժամանակին լուր:

Որչափ որ ճշմարտասիրութիւնը քրիստոնէի զարդն է, նոյն չափ ևս նորա անունը կոտորումէ ու իւր պատուից ձգում՝ նորա ծայրայեղ նախանձախնդրութիւնը ճշմարտութեան համար, կամ ճշմարտամոլութիւնն, որպէս և ասելն՝ առանց պահելու և առանց աջ ու ձախ նայելու՝ այն ամեն բանն՝ ինչ որ գիտէ, ու մտածում է: Ճշմարտութիւնը մի անեղծելի սրբութիւն է, մի ազնիւ ծաղիկ է, որոյ քնքոյշ ու գեղեցիկ բազադրութիւնը կոշտ ձեռքով բռնողից շուտ աւերվում է: Այնտեղ պէտք է ճշմարտութիւնը խօսել միայն, ուր որ խօսքի նպատակը արգարութիւն ու խաղաղութիւնը պիտի լինի: Բայց իսկոյն այդ ճշմարիտ խօսքի տեղ պէտքէ բռնի լուրթիւնը՝ երբոր խօսելով վնաս պիտի յառաջանայ, ուր որ ընտանիքների կամ մասնաւոր մարդոց հանգստութիւնը զուր տեղը պէտք է կորչի, այնտեղ ևս պարտականութիւն է խօսք բերնից չըհանել, ուր որ մեր խօսելը մեր արժանաւորութիւնը պէտք է ստորացնի: Երբ որ Յիսուս Հրէից մեծ ատենի առաջը կանգնած էր և իւր վերայ ամեն կողմից ու շատ բերաններից զրպարտութեան խօսքեր էր, որ իւր դէմը կը տեղային, ասումէ Սուրբ Գիրքը՝ նա լուռ էր, ամենեւին չէր խօսում: Նորա լռելը այսպիսի բնուէի մէջ՝ իւր անեղութեան ամեն աճշմարտախօս վկայութիւնն էր: Բայց երբոր նորան քահանայապետը վերջապէս ստիպեց խոստովանել իւր առաքման մասին իբրեւ Մեսիա, այն ժամանակն ասաց նա արձակ համարձակ՝ ես եմ, թէ և իւր բերնից հանած ոյս խօսքը նորան մատնեց չրիբկուելու և ամենաշարաշար մահուան: Կենքի ամեն մի դրութեան մէջ՝ մեր անելիքը սորվեցնում է մեզ մեր քրիստոնէական զգացմունքը: Մի բան մարդուս համար ան-

Համեմատ կերպով աւելի դիւրին է, այսինքն է՝ խելօք կերպով մի գործ անել, քան թէ իմաստուն և ազնիւ կերպով: Մեր անելու գործի մէջ խելօք կերպով շարժելու ստիպումէ մեզ աշխարհքս ու նորա մէջ մեր արած ամենօրեայ փորձը, բայց իմաստուն և ազնիւ լինելու համար այդ ճանապարհը չէ, այլ այն, որ տանումէ մեր հայեցումածքը դէպի Աստուած և յաւիտենականութիւն: Ամենից իմաստունը միայն նա է, որոյ խելօքութիւնն ամենապտղաբերն է սրտի համար: Բայց թէ՛ մեր իմաստութիւնն և թէ՛ խելօքութիւնը ցոյց ենք տալի մենք միայն ~~Ինչեհ-ն-ն-ն~~ Խօսքերն էլ գործեր են, որ Աստուած է դատում. սորա համար այն միայն խօսինք, ինչ որ օգտակարն է, ինչ որ մեզ նման մարդոց վերայ այն ներգործութիւնն է ունենում, որ նորանք ուղղվումն ու լաւանում, ուր որ խօսելու տեղն է անպատճառ և ախորժ է ականջներին համար լսելու:

Ո՛վ Աստուած, այն բերանն, որ քեզ փառաբանումէ ու պաշտում, այն բերանն, որ երկիւղի ժամերումը հառաչանքով քեզանից օգնութիւն է խնդրում,—այդ բերանն իրան երբէք չպղծի անմաքուր խօսքերով, երբէք չպղծի իրան՝ չարախնդաց ծաղրածութեան խօսքերով, զրպարտիչ ատելութիւնով արած անգութ դատաստանով մեզ նման մարդոց մէջ տկարներուն վերայ:

Ո՛ր ամենասուրբ էութիւն, ինձ ևս արժանի՛ արա՛ սուրբ պա-
հել ինձ՝ թէ՛ իմ զգացմանցս, մտածմանցս ու ցանկութեանցս մէջ՝
և թէ՛ իմ բերնից հանած խօսքերիս մէջ: Արժանի՛ արա՛ ինձ այն
պարգևիդ՝ որ ճշմարտութիւնն ու սէրն՝ թէ՛ ուրախութեան և թէ՛
տրտմութեան ժամերումն իմ խօսքերիս վերայ իշխեն, որպէս զի
ասածներս ամեն տեղ իբրև բարի սերմն ընկնեն, սրտերի վերայ
բարերար ներգործութիւն ունենան, բարօրութիւն, սրտի գոհու-
թիւն և ուրախութիւն յառաջ բերեն ամեն իմ եղբարց սրտի ու
հոգւոյ մէջ:

(७०५१८९)

9. 6. 11.